

Waar komt dat ego toch vandaan?

We hebben allemaal een identiteit. We weten meestal wel wie wij (willen) zijn. Toch is het de vraag hoeveel invloed wij eigenlijk hebben op wie wij willen zijn. Ons Zelf blijkt betrekkelijk kneedbaar te zijn. En manipuleerbaar.

Korte geschiedenis van ons ego.

We kunnen natuurlijk cynisch beginnen met de Franse filosoof Francois de la Rochefoucauld die de menselijke natuur als eigenliefde ziet. "Onze eigenliefde maakt dat wij de goede eigenschappen van onze vrienden zien toe- of afnemen naarmate de voldoening die zij ons schenken groter of kleiner wordt; wij beoordelen hun verdienste naar hun gedrag ten opzichte van ons". [noot 01] Onze medemens is slechts een decor voor ons leven in ons toneelspel. Het gaat om mij en mij alleen.

In de filosofie is het begrip 'identiteit' een veelvuldig beschreven onderwerp. Plato deed dat beeldend door ons 'zelf' te zien als een tweespan paarden voor onze wagen. Het goede paard (ons verstand) moet constant moeite doen om het slechte paard (onze begeerte) in toom te houden. En die kunst van het menen der paarden definieert wie we zijn.

In de moderne filosofie worden vier dimensies onderscheiden. Is onze identiteit iets wat in ons ligt, ons innerlijk is? Ten tweede, blijft onze identiteit gelijk of is zij aan verandering onderhevig door de tijd? Ten derde, wat is de relatie tussen ons lichaam en de geest als het om onze identiteit gaat? En als vierde dimensie, wat is de relatie tussen ons ego (individueel zijn) en de gemeenschap? Om te laten zien hoe ingewikkeld deze dimensies zijn, iets over de eerste. Vooral de Christelijke denkers, beginnend met Augustinus, situeerden ons Zelf als iets innerlijks in ons, ons wezen. De filosoof Nagel schreef zijn beroemde artikel "What is it like to be a bat?" om aan te tonen dat dit idee van innerlijkheid inderdaad subjectief is.

Foto © Elijah-o-Donnell

Niets zal ons kunnen uitleggen en verklaren hoe een vleermuisbewustzijn voelt. Wij zitten gevangen in ons eigen bewustzijn en kunnen ons niet verplaatsen in het bewustzijn van de vleermuis.

Om alle vier de dimensies enigszins recht te doen zouden we de (materialistische) opvatting van Daniel Dennett kunnen nemen. Processen in de hersenen vormen onze identiteit. Wij verwerken prikkels in verschillende delen in onze hersenen en zo ontstaan er verschillende narratieve fragmenten, flarden van verhalen, soms in tijd aan verandering onderhevig. Ons zelf, ons ego, is uiteindelijk het product van al deze innerlijke verhalen die wij over de werkelijkheid gevormd hebben. Ons zelf is een fictie vergelijkbaar met een romanfiguur. "...Maar die individuele verhalen krijgen vorm in een sociale en culturele context, waartoe ook de filosofie behoort. Als we het zelf op die manier als een product van sociale en culturele omstandigheden zien, dan wordt het zelf ook iets wat in de loop van de geschiedenis kan veranderen." [noot 02] Of zoals de psycholoog Paul Verhaeghe het noemt: "onze identiteit is geen diep verborgen, onveranderlijke kern; integendeel. Ze is veeleer een verzameling van ideeën die de buitenwereld op ons lijf geschreven heeft". "Wie we worden hangt af van de interactie met de ander, of ruimer, met de omgeving en de cultuur, waarvan we identiteitsverlenende boodschappen overnemen of weigeren." [noot 03]

Ons ego is een toneelspeler.

Als ons Zelf kneedbaar is, dan is het niet vreemd als ons Zelf het beste met zich voor heeft. Bernhard Mandeville schreef tussen 1714 en 1732 zijn "Fabel van de bijen". Enerzijds zijn wij mensen egoïstisch en bezitten we een hoge mate van 'Self-love', anderzijds zijn we gevoelig voor straf of lofuitingen door anderen op ons Zelf. Wij hebben behoefte aan lofuitingen en dus doen

we aan 'Self-liking', wij streven naar waardering door de mensen (dicht) om ons heen. Dit idee heeft zijn vervolmaking in de theorie over het Zelf van de socioloog Erving Goffman. In 1959 schreef hij zijn boek "De dramaturgie van het dagelijkse leven (schijn & werkelijkheid in sociale interacties)". Hierin stelt hij dat wij mensen in de ontmoeting met anderen toneelspelers zijn. Wij willen het (positieve) beeld dat wij van ons zelf hebben zo goed mogelijk voor het voetlicht brengen. De ander moet een indruk van ons krijgen zoals we dat graag zouden willen. Controle over onze eigen identiteit is dus een hoger doel. Wij spelen constant rollen: voor mijn ex-lover wil ik de super zelfstandige zijn 'Ik kan zonder jou' maar voor mijn geliefde wil ik mijn afhankelijkheidsgevoel sterk naar voren schuiven, 'ik kan niet zonder je'. Bij mijn baas wil ik super deskundig zijn en het salaris dubbel en dik waard zijn, ook al voel ik mij vaak bij wijze van spreken onzeker over mijn kunnen. "Juist de verplichting om in moreel opzicht betrouwbaar 'over te komen' en te functioneren als een goed gesocialiseerd personage, en juist de voordelen die dat met zich meebrengt, maken dat men het soort mens wordt dat de fijne kneepjes van het theater beheerst." [noot 04] Het is onmogelijk om altijd maar toneel te spelen dus onderscheidt Goffman een 'frontstage', waar we altijd toneelspelen om zo goed mogelijk voor de dag te komen en een 'backstage' waar we onszelf durven zijn (op het toilet een wind laten of in de badkamer voor de spiegel onze puist op de neus uitknijpen). Deels backstage tonen we ons eventueel aan onze intimi of onze partner in meer of mindere mate. Het is maar hoe veilig je je voelt natuurlijk.

Impression management zowel on- als offline.

In een zeer recent boek betoogt Blommaert dat de offline en de online wereld volkomen in elkaar over zijn gelopen want we kunnen niet meer zonder onze dubbeling op de sociale media.

Het onderscheid dat de offline wereld de 'echte' wereld zou zijn en de online slechts virtueel is achterhaald. "we hebben de onlinewereld volledig geabsorbeerd in ons bestaan, als aanvulling en uitbreiding van wat er al was, maar ook als een bron van vernieuwing in ons sociale leven, als een ruimte waarin zaken die tevoren moeilijk of onmogelijk waren plots wel kunnen."

Anderzijds is de theorie van Goffman glashelder aanwezig want we posten alleen dat waardoor de ander denkt hoe geweldig we wel niet zijn. Met onze 'posts' proberen we ons Zelf gecontroleerd vorm te geven. We maken hierbij gebruik van allerlei frames, voorbeeld kaders, die de interpretatie van wie we (willen) zijn proberen te sturen. Zo geef ik, de schrijver, vaak trainingen in creatief denken. Altijd trek ik speciale overhemden en jaszjes aan waarmee ik mijn eigen creativiteit onderstreep. Met die designer kleding doe ik wat Goffman noemt aan 'impression management'. Maar ook in een streng gereuleerde bankenwereld met ongeschreven kledingvoorschriften onderscheiden de inwisselbare bankemployés zich vaak door de stropdas, de (happy) socks, het horloge of andere parafernalia. Het Zelf poogt zich neer te zetten als een doordacht en uniek individu! "Wanneer je volkomen uniek wil zijn, dan doe je dat 't best door alle collectieve dimensies van dat uniek zijn eerst te onderzoeken, te toetsen aan de visie van anderen, deskundigen te raadplegen, en doorheen dit alles een groot bewustzijn te vertonen van wat... [c.q. mijn designer jasje en overhemd] sociaal zal betekenen – dus niet enkel voor jezelf, maar voor de omgevingen waarin je leeft." [noot 05] In mijn specifieke geval: voorkom dat je overhemd en jasje een Bassie en Adriaan effect heeft!

Alain de Botton zou dit impression management negatiever beoordelen. Hij zou mij een persoon noemen die statusangst heeft. Hij stelt dat de mensen zo bang zijn dat ze niets voorstellen dat zij voortdurend bezig zijn om wel iets voor te stellen. Waar je vroeger in de samenleving door je positie automatisch status had (bijvoorbeeld als je van adel was), zo zijn in onze huidige meritocratische samenleving enkel je prestatie en je capaciteiten de statusfactoren. Best moeilijk als half Nederland al een hbo of universitaire studie heeft gedaan! In het tweede deel van zijn boek schetst hij hoe deze statusangst is op te lossen. Een van die oplossingen is door juist niet met die gevestigde orde met bijbehorende statusobjecten mee te doen. Hij schets de bohémien cultuur begin negentiende eeuw. Zo schreef Flaubert 'Haat jegens de bourgeoisie is het begin van wijsheid'. "In

1850 wilde Gérard de Nerval zich niet langer conformeren aan de bestaande ideeën over wat een geschikt huisdier was en schafte een kreeft aan, die hij aan een blauw lint in de Jardin du Luxembourg uitliet. ... Een groot en oorspronkelijk kunstenaar zijn hield weldra in dat je de bourgeoisie verbaasde of liever nog beledigde." [noot 6] Maar onze online wereld is zo snel dat "dominante formats meteen een reeks antiformats uitlokken. (...) Afwijkingen van de norm zijn evengoed aan normen gebonden, en we krijgen op die manier een complexe kluwen van elkaar overlappende, tegensprekende en corrigerende normen." [noot 07] De meest weerzinwekkende antiformats zijn natuurlijk de anonieme sites en twitterberichten waarop iedereen los kan gaan. Toch geven die maar beperkt geluk en status aan de veroorzakers van al die commotie. Hun likes en duimpjes omhoog zijn gedaan door dezelfde anonieme meestal statusloze figuren.

Is je Zelf nog van jezelf?

Boven hebben we al opgemerkt dat ons Zelf vooral geladen wordt door wat anderen van ons vinden. Online doen we er van alles aan om dit proces positief te sturen. En zo pompen we ontelbare berichten en beelden online om onze status en ons Zelf te pogen vormen.

Maar los van onze eigen pogingen om ons Zelf te formateren, worden we geformatteerd. Machines en bedrijven gaan aan de haal met al onze big data (foto's en berichten) en formeren achter onze rug om een Zelf, waar wij geen invloed meer op hebben. Facebook en anderen componeren continu jouw Zelf, zonder dat je weet wie zij vinden dat je bent. De selfie wordt zo een 'posthumane selfie'. En met gevoel voor understatement besluit Blommaert "Ik kan niet beweren dat ik me daarbij erg op m'n gemak voel." [noot 08]

Wat kunnen we over 'selfies' zeggen, daarover gaat de rechter pagina. Veel leesplezier.

Reageren?

rikroelfzema@gmail.com

Noten

- Noot 01: La Rochefoucauld Maximen (1678)(1978), maximen 88
 Noot 02: Jacques Bos Het ongrijpbare zelf (2013), pag. 226. Het boek geeft een goede inleiding over de filosofische denkgeschiedenis van denkers over ons Zelf, onze identiteit.
 Noot 03: Paul Verhaeghe Identiteit (2012), pag. 15 + 36
 Noot 04: Erving Goffman De Dramaturgie van het dagelijkse leven (1983), pag.232
 Noot 05: Jan Blommaert Frames, formats en selfies (2018), pag. 12 + 83
 Noot 06: Alain de Botton Status angst (2004), pag. 315
 Noot 07+08: Jan Blommaert Frames, formats en selfies (2018), pag. 73 + 105

